

Kapuk

A Magyar Örökség Díjjal kitüntetett Wekerle-telep

Hatvanhoz közeledem, mármint az éveim számolva. Túl vagyok tehát már azon a kritikus koron, amire azt mondják: ilyenkor gyakran megbolondulnak a férfiak, s a fellobbanó szerelem kiszámíthatatlanná teszi őket. Képesek családot, barátot, otthont elhagyni. Pedig magam is efféle érzést táplállok. Erős vonzalmat, kötődést. Egészen biztosra vehető: a valóságosnál sokkal szebbnek látom. Igaz, nem robbanásszerűen alakult ki bennem ez az érzés, hanem évtizedeken keresztül, lassan. Ma bolondulok érte. Úgy hívják: Wekerle-telep.

Már születésem előtt elkezdődött a frigy, és halálommal sem fog véget érni. Ez a szerelem nemzedéken ível át. Sok évvel ezelőtt, amikor még két kisfiammal és feleségemmel, valamint a nagymama húgával – tehát öten – laktunk egy kétszobás lakásban, valaki – ismervé lakáscsere-kísérleteimet, a kerületi tanácsal való esetemet – megkérdezte: „mi a fenének válogatsz, miért nem hagyod ott azt a francos kerületet?” Azt válaszoltam: „mert én nem csak Kispesten, én a Wekerlén lakom”.

Amikor mintegy tíz évvel ezelőtt több hónapos svédországi tartózkodásunk után hazaérkeztünk, egyik fiam azt súgta lefekvés előtt: „Apa, én mindig itt akarok lakni!” Pedig fiaim akkor még nem is tudták magukról, hogy ők anyai ágon az 5., az apain a 4. generációját képviselik azoknak a családoknak, akik az életüket részben vagy egészben a Wekerlén élték le.

Én itt vagyok otthon. Nemcsak én, családom is. S rajtunk kívül még nagyon sokan.

A gyerekek felmenőiben az első „wekerlés” nemzedéket az anyai ág képviseli. Mocsáry Szidónia a Felvidékről előbb Erdélybe, onnan az épülő telepre jött tanítónőnek egyetlen fiával, Fehér Gyuszival, miután férje kivándorolt Amerikába. Az anya szabadelvű, de szigorú erkölcsű asszony volt, aki a „vásott kölyök” felnevelésében élete talán legnagyobb pedagógiai feladatát kapta. A fiúból – anyja akarata ellenére – Ludovikán végzett rendőrtiszt lett. Tette kész társasági férfi volt, egyik alapítója a Wekerle-telepi Sport Clubnak, majd annak örökös patrónusa – ma úgy mondanánk: társadalmi elnöke – maradt. „Aktív” volt, de – tiszt lévén – tag nem lehetett. A WSC – Wekerle-telepi Sport Club – volt egyik lételeme, a cserkészcsapat a másik. Munkahelyén rendőrtisztként a rendőrkiutaképzés szakintézménye és elismert parancsnoka volt, szabadidejében a telepi fiatal emberek energiájának, indulatainak irányítójaként, pallérozójaként számos kulturális, még inkább sportesemény szervezője. (Cserkészcsapatának egyébként Bajcsy-Zsilinszky Endre volt a fővédnöke.) Sokat tett a kispesti fiúkért, nemcsak befolyása révén, de a két kezével is. Korosztálya tagjain kívül a fiatalabb munkásfiúkkal is tegező viszonyban volt, ami akkoriban igazán nem tartozott a bevett szokások közé.

1956. után a forradalomban való helytállásért előbb halálra, majd életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték. Egy perben szerepelt Koroly T. Györggyel, a Határ-úti hőssel. Súlyos betegsége miatt szabadon engedték, majd nemsokára meghalt. Az 1990-es évek elején Kispest képviselőtestülete Fehér Gyulát Kispest Diszpolgára címmel tüntette ki.

Ő tehát már a második, valóban őslakos wekerlei nemzedéket képviseli. A telepen nőtt fel, itt vezette oltár elé szintén idevaló aráját, Wagner Saroltát. A vőlegény és az anyós soha nem szenvedhette egymást. Ezt jömagam édesanyámtól hallottam évtizedekkel később, amikor 1967 táján Fehér Gyula és Wagner Sarolta unokájának udvaroltam. Édesanyám ugyanis özv. Wagnernénál tanulta ki a szabás-varrás mesterségét.

Wagner Sarolta az esküvő után egész életét a Fő-téri házban élte le, itt adott életet két leányának, Évának és Magdolnának. Az 1920-as évek elején születtek, így ők a Fő-tér és a telep virágkorában élhettek: amikor a téren délutánoként a bakfislányok korzóztak, a filagóriánál Bede Buciek hallgatták kamarazenéjét, és lesték az úri divat szerint öltözött telepi legényeket, akik a Társaskörből jöttek, vagy oda mentek egy-egy kuglipartira. A nagyobb és bátrabb leányok be-betértek velük egy fagyfaltra vagy egy pohárka likörre Széphelyihez (ma Wekerle-étterem) vagy a Csorba cukrászdába. Ez utóbbinál híres volt a „rumkrém pohárban” különlegesség.

Fehér Éva és Magda az anya hivatását választotta: mindketten óvónők lettek. Éva – a ké-sőbbi Romhányi Imréné – sok-sok wekerlei család személyes ismerőse, nem egy család több nemzedékének volt óvónénije.

Mielőtt a férjről, Romhányi Imréről szólnék, be kell mutatnom a nagyszülőket: Romhányi Oszkárt és Zsarnay Arankát. Ők annak idején újdonsült házasként kerültek a telepre. Romhányi úr Ganz-tisztviselőként érdemelte ki a bérlményt. Aranka (nekünk: Nagymami) – elszegényedett felvidéki kismemesi sarj – tűzről pattant, örökké jókedvű menyecske, aki nem-sokára jó barátságba került a szintén vidám természetű, fentebb említett Fehér Gyulánéval. Ekkor még egyikőjük sem sejtethi, hogy kisiskolás, illetve előlgombolós korú gyermekeik ba-rátságukat egyszer majd rokoni kapcsolattá emelik.

A Romhányi fiú jó eszű, szorgalmas gyerek volt. A nagy példaképről, Széchenyiről elnevez-tett gimnáziumot jó eredménnyel végezte el, majd tanulmányait a jogi karon folytatta, de be-fejezni a II. világháború miatt nem tudta. Romhányi Imre karpaszományos örmesterként ott volt a doni vereségnél. Ott Donnál, de a háború utolsó éveiben másutt is, sok-sok telepi fiú, barát marad örökre el a Wekerléről.

Romhányi Imre és Fehér Éva (3. nemzedék) már a forintos világban lépnek házasságra. Ná-szukból két gyermek született: Éva és András. Romhányi Éva szeretett nőm, gyermekeim édesanyja. Ugyanabban a lakásban él velem és gyermekeinkkel, ahol apja fogant és született; ugyanabban a pincében tartjuk a család kinőtt ruháit, ahol nagymama a szemet tárolta, és ahol apja kamaszkorában gyertyával a mennyezetre karcolta saját és akkori szerelme nevét; ahol szülei és nagyszülei a bombázásokat rettegtek, de átéltek. Romhányi András pedig a határon túli magyar kultúra lelkes és szakértő pártfogója, a Magyar Kollégium vezetője a Honismeret folyóirat számos írásának szerzője. Feleségével és három gyermekével a telepen élnek. Népművelőként a wekerlei aranykor szokásainak némelyikét szeretné visszacsempészni a mába. Úgy tűnik, sikerrel. Éva és András a családban a negyedik wekerlei generációt képviselik.

Ez volt az anyai ág, nézzük az apait!

Nagyapám, Pulay István, mint a BSZKRT kalauza vált jogosulttá a telepi bérletre. A so-vány, aszkéta külsejű, de mosolygós munkás négy gyermekével és feleségével, Baricza Julian-nával szorokodott a Gyáli úti (ma Nagykörösi út) kétszobás félkomfortjában. Szerényen éltek, de minden gyermeküket taníttatták. Pulay István legnagyobb lánya, Julianna az édes-anyám.

Pulay Julianna a legzavarosabb időkben, 1944-ben ment férjhez, s nagyon messzire került a szülői otthon tűzhelytől. Egy grófi uradalmi számtartó (ma: főkönyvelő lenne), Nagy Tivadar – apám – levitte a Dráva mellé, a pusztára, azaz a „majorságba”. Nagy Tivadar Kispesten szü-letett, a Ferencvárosban, a Gyáli úti „Nyolc házak”-ban nőtt fel.

Pulay Julianna – immár Nagy Tivadarné – rangsorban második asszonynak számított az uradalomban. Idegen szerep volt ez, idegen közegben, de Tisztességgel, becsülettel helytállt. Férje árván maradt kisfiának és további három gyermeknek odaadó, gondos, szorgos-dolgos édesanyja. Ura mellett meg- és átéli a kitelepítéseket, a falusi „osztályharcot”. Laktak ötszobás összkomfortban, majd fűtetlen, földes szobában, egy kitelepített volksbundista házában. A sváb környezetnek az idegen, „betelepülő”-vel szembeni gyűlöletétől övezve taníttatta lányát és fiait, s nyaranta elküldi őket „haza” a Wekerlére, ahol édesanyja és két húga élt családjával. 1956 szörnyű trauma Nagy Tivadar és felesége számára: itt hagyja őket legnagyobb fiúk, Amerikába távozik. A család néhány év múlva visszaköltözött Somogyból a Wekerlére.

Nagy Tivadar és Pulay Julianna házasságából három gyermek született. Tamás, vagyis jó-magam, mint középső gyerek Somogyban születtem bába segédletével, a pusztán. Tizenöt évig Somogyban éltem. Alig múltam három éves, amikor a Gyáli úti kórházban kivettek a mandulámat, ezt megelőzően és követően pedig hosszabb időt töltöttem nagymama és ke-resztanyám otthonában a Wekerle-telepen. Hazatérvén szüleimhez a Kapos menti kis faluba, igen elszomorítottam őket, mert a megérkezésemet követő egyik napon kis motyót csomagol-tam magamnak azzal, hogy: „Hazamegyek a Nagymamához!”

– Hogyan mennél fiacskám? – kérdezte édesanyám. – Nem is találnál oda.

– Odatalálok! Megismerem én azt a kis kaput – így én.

Az a kis kapu a Wekerle-telepen, a Gyáli út 14. számú ház udvarát választotta el az utcától, ahol akkor még drótostót, jegesember és vonat járt.

Itt láttam az Ady-moziban az első Pitkin filmet, itt láttam először „muki”-t, azaz síncsiszólót. S tízezeréves évvel később itt kaptam az első gumibotot, azt hiszem Rudas őrmestertől, amikor a Fő-téri színpadon fellépő együttest egy fáról akartam nézni. Itt hajsoltam a focit és a lányokat, s itt léptem oltár elé menyasszonyommal, Romhányi Évával.

Ezzel a lépéssel kapcsolódik össze a család két ágának története, s ezért tarthatják magukat fiaink. Nagy Csanád és Nagy Koppány ötödik generációs wekerleieknek. Ha nem is itt születtek, de itt fogantak és ide hoztuk őket haza a korházból.

Sajnálom, hogy anyakönyvükbe nem írható bele, születési helye: Wekerle-telep.

Most kilépek azon az egykor-volt, képzeletbeli kiskapun, és sétálok a telepen. Itt-ott megállok, elbárándoزم, hagyom feltörni az emlékeket.

A Gyáli (ma Nagykőrösi) úti ház előtt buszra várnak az emberek. Az M5-ösön dübörgő autópályások szinte a hálószerzők falát sűrölik. Micsoda embertelen cselekedet volt az utat ilyen közel engedni a házakhoz! Sokan elmenekülnek. A házban az egykori családokból már senki sem lakik. Persze, amennyire tudjuk, számon tartjuk egymást.

Ütközben azon medítálok, mi értelme volt annak, hogy némelyik utca nevét (akár többször is) megváltoztatták. Nem viselte itt egy utca vagy köz sem olyan politikus, vagy más személy nevét, aki a szocializmus korában vállalhatatlan volt.

A wekerlei közterületek elnevezését az 1910-es években – ötven évvel a kiegyezés után és még az első világháborút követő Trianon előtt! – a magyar történelem nagyjairól, híres emlékhelyeiről, jelképeiről nevezték el. Tudom, hogy a háború után két nagy névváltoztatási hullám érte Budapestet, így a Wekerlét is. Az egyik a Nagy-Budapest kialakítása utáni időben. Ekkor (1953-54) tűntek el a következő utcanevek: Apafi, Endre király, Pálffy, Pázmány, Szent László, Szent István, Thurzó, Turul, Verbőczy (sic!), Zsigmond körút. A második a hatvanas évek végén (1967-66): Corvin krt., Etele, Kálmán király, Nagy Lajos körút, Szabolcs, Szilágyi Erzsébet, Tárnok, Zalán. A szocializmusnak hívott korszakban ezekből előbb csak fantáziátlan (Gomb, Cukrász, Almavirág, Tarka-köz), később közömbösnek tartott, de elég szerencsétlen vagy otromba (Kábel, Kis, Kelengye, Körző, Vonás, Tálás) elnevezések lettek. Amikor az 1970-es években Kispeszt és Zalaegerszeg testvérvárosi kapcsolatot létesített, a Zalaegerszeg utca elnevezést kapta. (Meg kell hagynom, Zalaegerszeg is van Kispeszt utca.)

Valamikor a wekerlei körút valóban körbe futó, jelentős szélességű út volt a Corvin – Szt. István – Zsigmond – Nagy Lajos – Corvin körút, amire villamos járatot terveztek, megépítését azonban az I. világháború megakadályozta. Az egykori valódi körutakat elnevezésük által „kiegyenesítették”, megcsontították vagy igen furcsa, girbe-gurba (a mai Corvin krt.) utcára változtatták.

Valamikor 1945 letelején a front elidőzött Kispeszen, majd továbbfutott. A vele érkező szovjet csapatok egy része azonban itt maradt. A tisztek közül többen a főtéri házakban voltak elkvártélyozva, a legénység pedig kibérelte a mosókonyhákat. (Annak aki nem ismeri, elmondjuk, a főtéri házak mindegyikéhez tartozott egy, az udvarban álló mosóház, amelyikben mosókonyha, mángorló-, illetve szárítóhelyiség volt található. Ezeket a házakat ma többnyire lakják, vagy közösségi célokot szolgálnak.)

A Fő tér 13. sem volt ez alól kivétel. A II. emeleten volt elszállásolva egy tanult szovjet katonatiszt, míg a melléképületet a rangnélkül, egyszerű katonák sajátították ki. Fűteni valót, élelmiszert, asszonyt zabráltak. A ház Kálmán király utcai kocsibejárója tölgyfából készült kétszárnyú kapu volt, amely mellett egy zsindelel fedett kispad – szakállszárító – állt. Innen a kisházig ugyanolyan fenyőleckerítés futott, mint mindenütt másutt a Wekerlén a telkek határán.

A katonák először a kerítést tüzelték el, majd – mivel ők is meg a hideg is maradt – szépen felapritották a kaput, végül a szakállszárítót. Sajnos fotó vagy terrarajz nem maradt fenn róla.

Az ötvenes években kapu nélkül volt a ház. A hatvanas évek közepén az IKV szögvasból és rúdanyagból hegesztett nagykaput szerelt fel az újonnan készített sodronykerítéshez. Ez volt az az időszak, amikor az egész Wekerlén lebontották a téckerítéseket és a deszka kiskapukat, s helyükbe a ma is látható vasbetonoszlopos sodronykerítéseket húzták. Amit a legtöbb helyen még szögös dróttal is megfellejték!

A közelmúltig állt a Kós Károly tér 13. számú ház igencsak megrongálódott, csúf kapuja. Ma már nem látható. A Wekerle-telep lakásait, házait magánosították. A ház bérletéből tulajdonosok lettek, a bérházból pedig társasház. A társasház közgyűlése elhatározta, rendbe teszi a házat, az udvart. A renoválás

csak a hatályos műemléki építési szabályok szerint történhetett. Mivel sem fénykép, sem rajz nem maradt fenn az eredeti nagykapuról, a házban 60-70 éve élő „öregék” elbeszélései alapján készült el a rekonstrukció. Hála az öregnek (Romhányiné Fehér Éva, Hné Fehér Magda, Bogátné és Bede „Buci” József) emlékezőtehetségének és a mai utódok gondosságának, igényességének, az egykori kaput tökéletesen utánzó kocsibehajtó nagykaput és szakállszárlót a ház megépítette.

Ezen a kapun sétálok be az egykori Fő tér 13. udvarára.

Hazaérkeztem!

Megkérdezheti a kedves Olvasó: mi is az a Wekerle-telep? Hol lelhető fel, miért ez a vonzalom?

Megkísérlem, hogy röviden bemutassam.

A Monarchiában a kiegyezés utáni időszakban, az addig majdnem kizárólagosan őstermelő ország gazdasága erősen iparosodni kezdett. A vidéki munkanélküliség, a Budapesten összpontosuló ipar ide vonzotta a megélhetést kereső embereket. A munkások ágy-, valamint albérletre kényszerültek, vagy vállalták a napi ingázással kapcsolatos költségeket és nehézségeket. Az infláció, valamint a bérek emelkedése miatt a lakásépítési piac pangott. A XX. század első hat évében együttesen nem épült annyi lakás, mint az 1890-es évek bármelyikében. A nagy kereslet következtében a lakbérek az égig szöktek, a századfordulón Budapesten voltak a legzsúfoltabb lakások egész Európában. A felmérések szerint egy szobára majdnem három személy jutott. A főváros is kényszerhelyzetbe került, hiszen komoly feszültséget okozott a lakosság szociális- és egészségügyi ellátása.

1906-ban lett főpolgármester Bárczy István, kinek elképzelései szerencsésen találkozak Wekerle Sándor miniszterelnök jövőbeni terveivel (a mindenkori miniszterelnök egyben a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke is volt). A kormányzat elsőrangú érdeke volt, hogy kezelje a szociális problémákat. Ebből a célból Budapest székesfővárosban és környékén állami költségen létesítendő munkásházak építését határozta el. A lakásépítésre törvény született, amit Ferenc József 1908. július 20-án szentesített.

A törvényi háttér megteremtése után megvásárolták Sárkány József örököseinek birtokát, ami 472 ezer négyszöglet tett ki. A Budapesttel határos telek Kispeszt nagyközség határában húzódtott, így a főváros építési szabályzata nem vonatkozott rá, olcsó volt, közel feküdt Kispeszt, Kőbánya és Ferencváros gyárjaihoz. Ezután Győri Ottmár, a Pénzügyminisztérium alkalmazottja kapott megbízást a miniszterelnöktől arra, hogy a pályázat eredményeit felhasználva gyorsan és olcsón megvalósítható építési javaslatot dolgozzon ki. Terve szerint a telep középpontosan szimmetrikus elrendezésű, egy körút halad végig a központi tér körül. A Kispesztre kifutó utcák folytatásai a már meglévő kispesti utcáknak.

Megkezdődött az építőmunka, elkezdődött a Kispesti Munkástelep története. Az első ház 1909-ben készült el. *„A lakások átlagos típusa: két szoba, konyha és kamra.”* Minden lakáshoz tartozott egy vízőblítéses klozet (WC), továbbá a konyhában egy vasöntvény falicsap, egy sparthelt, a szobákban vaskályha. A közműhálózat a kor színvonalán épült ki. Készült csatoma, saját vízmű, víztorony. 1926-ban érte el a villany a telepet. Ekkor épült a trafóház. A lakásokba a későbbi időkhöz mérten is korszerűen vezették be a villanyt. Bergmann-csövet helyeztek a vakolatba, melybe rézkábelt húztak. A telepen 3 orvosi rendelő, 4 elemi iskola, 6 óvoda, 4 pékség, egy piac, egy étterem, egy kocsmá, üzletek (fűszeres, cipész, hentes stb.), egy kertészet, egy sporttelep, két posta, egy rendőrkapitányság, egy rendőrszolgálat, egy lovasrendőrségi laktanya és egy gyógyszerár létesült. Az első világháború miatt finanszírozási gondok léptek föl, ez alatt az építkezés szünetelt.

Wekerle Sándor kívánatosnak tartotta, hogy a lakóházakon kívül köztisztviselők is épüljenek a telepre. A háború után, 1923-ban készült el a református, 1932-ben a katolikus templom. 1926-ban a mozi, mely az egyetlen magántőkéből épített és üzemeltetett ingatlan és intézmény volt a telepen. Végülis soha nem épültek meg, de az eredeti tervekben, elképzelésekben szerepeltek a következő intézmények: polgári iskola, ipariskola, közfürdő, vágóhid, evangélikus templom, zsinagóga, kórház, vásárcsarnok, villamosvasúti kocsiszín és a munkás kaszinó.

A telep közlekedése nem volt megoldva. Villamos eleinte csak Budapest határáig, a Határ útig közlekedett, később végigment a Szent Imre herceg (a mai Ady Endre) úton, azaz – a ter-

vektől eltérően – soha sem jött be a telepre. A telep csapadékvizeit árokrendszer vezette, szikkasztotta el. Az utak makadamutak voltak, a járdák salakkal fedettek, az utcákon eleinte petróleum, majd villany kandeláberek világítottak.

Az 1909. május 24-én jóváhagyott miniszteri előterjesztés szerint „...a létesítendő állami munkástelepek nagy értékű vagyontárgyainak rendszeres gondozása, ezek bérjövődélmeinek kezelése és a telepekkel kapcsolatos szociális célok megvalósítása mulhatatlanul megkövetelik, hogy [...] czéltudatos, rendszeres és egységes külön igazgatásáról történjék gondoskodás.”

A gondnokság az első emeletes házak egyikében kapott elhelyezést, a gondnok számára pedig külön bérlakás is épült, közel a munkahelyéhez. A telep első vezetője a tervező, Győri Ottmár lett, aki ezt a tisztséget 1919-ig töltötte be. A gondnokság karbantartó munkásokat foglalkoztatott, kertészete volt, kezelte a lakaskiutalások és -bérletek ügyeit. Igen szigorú házirendet tartatott. A telep az állam tulajdona volt, a gondnokságra a Pénzügyminisztérium felügyelt, közigazgatásilag Kispeszthez tartozott.

Az idézett miniszteri előterjesztés minden adóteher alól mentesítette a munkástelepet. „A jelen törvény alapján emelendő munkásházak mindaddig, míg az államkincstár tulajdonában vannak és a 3.§-ban megjelölt célra használatnak, mindennemű állami, törvényhatósági és községi adó alól mentesek.” Ez azt jelenti, hogy Kispeszt nagyközségnek – majd városnak – a telep csupán kiadást jelentett, belőle bevétel nem volt. Ráadásul lakosai a fővárosban dolgoztak, így szükségleteiket onnét pótolták. Ezáltal Kispeszt kereskedő rétege sem profitált a telepből. Ez a múlt még ma is érezteti hatását, igen sokan irigykednek a kerületben, ha a Wekerle-telepen valami épül-szépül.

A telep megközelítőleg négyzet alakú. A kispesti Ady Endre út, a Határ út, a Nagykőrösi út és – láss csodát nem út, hanem – a Rákóczi utca ingatlanjainak Budapest felé eső vége határolja. Az eredeti épületek mintegy 4500 lakást tartalmaznak, az 1960-as, 1970-es években épült házakban további félezer lakás található. A telepen egykor 70 ezer facsemetét ültettek el, amük mára 80-90 esztendőös faóriásokká nőttek.

A telep közepén terül el az egykori Fő tér, amelynek kialakítása Kós Károly műve. Maga is tervezett ide két épületet és a közöttük feszülő kaput. A telepet a kor legjobb műépítészeinek tervei alapján készült, falusias jellegű házak népesítik be. A népi építészet és a szecesszió ötvözete teszi őket különössé. Az olcsó és gyors építkezés érdekében típusépületeket pályáztatott a pénzügyminisztérium és nem kisebb tekintélyre bízták a zsűrizést, mint Hasszmann Alajosra.

Már a telep építésével egyidejűleg megkezdődött az új lakók társasági és kulturális életének szervezése, önszerveződése. Elsők közt – 1910 júniusában – jött létre a mai *Wekerlei Társaskör Egyesület* jogelődjének tekintett *Kispeszt-Munkástelep Lakóinak Társasköre*. Megalakulása és későbbi működése a telep tanári karának és főképp Győri Ottmár telepgondnoknak volt köszönhető. Ő eszközölte ki a Pénzügyminisztériumnál, hogy a Társaskör céljaira négy lakást osszenyissanak és összejövetelek céljára használhassanak. A társaskörnek a következő alosztályai működtek: Munkás Énekkar 1910-től, Munkás Zenekar 1920-tól, Sakk-kör, *Wekerletelepi Torna-Club* (WTC) 1925-től, Irodalmi, Művészeti és Tudományos Egyesület, könyvtár. 1926-tól saját, havi megjelenésű folyóiratot jelentetett meg a Társaskör *Wekerletelepi Értesítő* címmel. A társaskör segítségével jött létre 1919-ben, mint önálló intézmény a *Wekerletelepi Szabad Lyceum*, mely előadásokkal várta a közönséget. A telepen jelentős szerep jutott a sportnak. A WTC-n kívül még működött a *Wekerletelepi Sport Club* (WSC) 1913-tól, és a *Szendy Sport Club* (SZSC) 1923-tól.

A leirtakból kitűnik, hogy a XX. század első felében a telepen, az álmodók álmaival meg egyezően, a benépesítést követően a munkásság elindult a polgárosodás útján. Alulról építkezve létrejöttek a különböző intézmények a szabadidő eltöltésére, az elme csiszolására. A Társaskör vezetése rendszerint a telep tanítói közül került ki. A háború hajnalára wekerleinek lenni nem jelentett egyet azzal, hogy kispesti. Az emberek lelkeben megfogant a lokálpatriotizmus. A lakosok wekerleinek vallották magukat. A nyugalom szigetének tűnő helyen rend és fegyelem uralkodott, melyet eleinte a házirend, majd egyre inkább az emberek közötti viszony tartott ebben az állapotban. A házirend szabályozta, hol lehet mosni, szőnyeget porolni, kinek mit kell tisztán tartania stb. A házirend megszegése a bérleményből való kizárással járhatott. A telepen egyetlenegy kocsmá működhetett. A benépesült telepen, mint egy vidéki

faluban igen sokan ismerték egymást. Egy helyre jártak dolgozni, együtt jártak a gyerekeik iskolába, együtt töltötték a szabadidőt. Nem utolsó sorban hasonló volt a műveltségük, s így a művelődési körük is. Olyan felszín alatti kapcsolat- és viszonyrendszer alakult ki az itt élők között, amit megszegni csak a személyi közösségben elfoglalt helyének megváltozásával lehetett.

Ilyen kapcsolatrendszer, pezsgő szellemi élet, közlekedési-, lakás- és infrastrukturális viszonyok között érte a telepet a II. világháború. A háborút követő évtizedekben megkezdődött a telep hanyatlása. Ebben elsősorban a gondnokságot felváltó ingatlankezelés volt ludas.

Az első stílusrombolás a háború sérüléseinek kijavításakor történt. A romba dőlő épületek helyére újakat emeltek, amelyek anyaga nem az eredeti mészhomoktégla, hanem vörös agyagtégla. Az ekkor létesült épületek fölismerhetők sokkal szegényesebb, vagy teljesen hiányzó díszítésükről. A kor elterjedt ablakstílusának megfelelően, az eredeti kétszaztatu helyett, általában háromszaztatu ablakkal épültek. Az eredetiekkel ellentétben ezek nem a külső falsíkba, hanem a falközép-síkba lettek beépítve, valamint ezeken az épületeken nincsenek spaletták. Az 1947-es házirend engedélyt adott, a főépülettől külön, könnyűszerkezetű, hat négyzetméteres deszkabodék építésére a tüzelőanyag elhelyezésére. Az építmény a bérlő tulajdonában volt, elköltözéskor elbontható és elvihető volt. Ez a szabály volt a kezdőpontja, a később kiterjedő folyamatnak, a Wekerliét elcsúfító sufnik rohamos elterjedésének.

A második nagyon ártalmas beavatkozás az 1960-as évekre esik, ez egyfajta részleges felújítás volt. Ez alatt sortatarozást végeztek, s ennek keretében színezték a házakat. Ekkor lettek a telep házai sokszínűek, mivel eredetileg, szinte az összes ház fehér vagy homokszínű volt. A járdák ebben az időben kerültek a házak alapjainak szigetelési szintje fölé, és ebben az időszakban temették be az árkokat. Ekkor épült meg a telep beépítetlen részén, az egykori mésztéglagyár helyén az új, merőben idegen kis lakótelep. Ez stílusában kirí a Wekerletelep arculatából.

A harmadik hullám, a második szakaszt közvetlenül követve, az 1970-es évek közepén kezdődött, amikor elindult a kispesti lakások szanálása, és elkezdtek épülni a házgyári lakótelepek. Ez teljes felújítás volt: nemcsak a vakolatot javították ki és nemcsak újrafestették a házakat. Ekkor kerültek a házak falára a gáztüzelésű konvektorok égéstermék-elvezető nyílásai. Kicsérélték a talajban a vízhálózatot. A házak vízszigetelését is javították, a tetőszerkezetet reparálták. Ekkor tűnt el a házak fedésének változatos képe. A régi bádoggal kinézőket, cserépet halszemeket mind egyszerűbb sátoztetőkre cserélték. Ekkor szűnt meg a kémények egyedi kivitelezése, s lett mindegyik egyenesen fölfalazott, tetején beton fedlappal. Előtereket falaztak be, építettek át. Ekkor tűntek el a főtér csücsíves kupolái, arra hivatkozva, hogy a mai tetőfedők nem képesek olyan magasságban biztonságosan elhelyezni a cserépet. A szobákat parkettázták, a konyhákat újrakövezték. Elbontották a faléckerítéseket, bádoggal helyettesítették a faszindelyt.

A nyolcvanas évektől még egy igény jelentkezett a lakosság körében. Az eddig öregedő lakóközösségben nemzedékváltás következett be, emiatt bizony sokszor kevésnek bizonyult a meglévő laktér. A bővítési lehetőség a tetőterekben rejlett. Az IKV-nak anyagi eszköz alig állt rendelkezésre, így erre sem tudott forrást teremteni. A tanács ekkor olyan határozatot hozott, hogy az IKV kezelésébe csak a fal és az azon belül eső dolgok tartozzanak. Ekkor kezdődött, önerőből, a tetőterek beépítése. A termékhiány jellemző megjelenése volt, hogy az újonnan beépített ablakok csak egyféle kivitelben készültek. Van olyan lakás, ahol a tetőtér kiemelésében egy szobában egymás mellett három jobbra nyíló ablak van, mivel se bukót, se balosat nem lehetett kapni. Az ekkor épült tetőterek sajátsága, hogy a fafödém miatt ezekbe még nem engedélyeztek az emeletre vizes helyiséget.

A nyolcvanas évek közepén a telepet a főváros városképi védettség alá helyezte. Ennek megfelelően az épületek szerkezetén csak olyan mértékben lehet változtatni, hogy az az utcai oldalról változást ne okozzon. A fürdőszoba-beépítések miatt a lakásokban szűkült a tárolókapacitás, hiszen a kamrákat alakították át, pince pedig kevés építmény alatt volt. Megnövekedett a gépjármű-tulajdonosok száma, akik kocsijaikat védett helyen kívánták elhelyezni. Ezek következtében, a már régen elindult folyamat erőre kapott. A nyolcvanas évek közepére minden kertben található sufni, műhely vagy garázs. A tetőtér-beépítések következménye az volt, hogy a lakók, a minél nagyobb helykihasználás érdekében megváltoz-

tatták a tető szerkezetét, valamint a telepen addig nem létező, tetősík-ablakokat helyeztek el. Az ingatlanra való behajtás vagy az előtte való parkolás „érdekében” még több vízvezetős árok esett áldozatul.

A rendszerváltás megnyitotta a kapukat a lakásprivatizáció előtt. Ez a korszak új problémákat vetett föl. Az ingatlanárak hirtelen megugrása miatt soka eladták a lakásukat, s helyükbe – tisztelet a kivételnek! – a lakás és a felújítás költségeit igen könnyen fedező, ám lokálpatrióta szellemmel nem rendelkező egyének költöztek.

A *Wekerlei Társaskör Egyesület* 1995. novemberében útjára indított folyóirata, a *Wekerle* mind a hatóságot, mind a telepen élőket rendszeresen szembesíti ezekkel a jelenségekkel. A negyedévente megjelenő ingyenes lap szerkesztői így ítélik meg, hogy a telep megmenthetőségének 24. órájában vagyunk. Éppen ezért – amellet, hogy a lap a telep összes lakóját tájékoztatja a hírekről, eseményekről, kulturális programokról – csiszolja a wekerlei öntudatot, életben tartja a lokálpatriotizmust, sulykolja a szabályos építkezés jelentőségét hol pozitív példák bemutatásával, hol a kirívó esetek említésével. A *Wekerle*ben cikkek jelennek meg a telep múltjáról, a telepen élő családokról, akik nemzedékek óta laknak itt, hírt ad a telep iskoláinak kitüntéseiről, díjazottjairól. A folyóirat minden bizonnyal jelentős mértékben járult hozzá ahhoz, hogy a *Wekerle*-telepet mind többen ismerjék meg, hogy a köztudatba bekerüljön.

Az elnyert Magyar Örökség Díj arra kötelez bennünket, itt élőket, hogy annak a szellemiségnek, ami a telepet létrehozta, és annak az igényességnek, ahogyan megépült megfeleljünk és, a jelen eszközeivel otthonunkat, szűkebb pátriánkat szépítsük, utódainknak megőrizzük.

A díj elnyerésével remélhetően új kapuk nyílhatnak meg.

Nagy Tamás

